

Adana Basın Tarihi Üzerine Bibliyografik Notlar (1873-1928)

M. Bülent VARLIK*



Osmanlı Devleti'nin pek çok yöresinde olduğu gibi, Adana basın tarihinin başlangıcını da vilayet gazetesi oluşturmaktadır. 1872-1873 yıllarında yayın hayatına başlayan vilayet gazetesi *Seyhan* kentin ilk süreli yayınıdır. Bu gazete II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede Adana'nın tek Türkçe gazetesi olma özelliğini de sürdürmüştür.

1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Adana'da da özel gazeteler de basın-yayın hayatına dahil olmuş, iktidardaki İttihat ve Terakkicileri destekleyen *İtidal*, *Teceddüt*, *Yaşasın Ordu*, *Anadolu* ve *Duman* gazeteleri ile Hürriyet ve İtilafçılardan yana olan *Şimşek* gazeteleri Adana'nın düşünce iklimine derinlik kazandırmıştır.

Adana basınının önemli bir kırılma noktası işgal ve Milli Mücadele yıllarında yaşanmıştır. Bu dönemde tam bağımsızlıktan yana olan, ulusal güçleri destekleyen *Adana/Yeni Adana*' gazeteleri ile Kayseri'de yayınlanan *Adana'ya Doğru*² gazetesine karşı, özellikle *Ferda* işbirlikçi bir tavır içinde olmuştur³. Taraflar arasındaki mücadeleden yenik çıkan *Ferda* gazetesinin sahibi Ali İlmi "150'likler listesinde" yer almıştır.

* İktisatçı, mbvarlik@interaktif.gen.tr

1 *Yeni Adana*'nın Milli Mücadele yıllarındaki faaliyetleri ile ilgili olarak bkz: Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti yay., İstanbul-[1964], ss: 65-86.

2 *Adana'ya Doğru* hakkında kısa bilgi için bkz: Ali Rıza Önder, *Kayseri Basın Tarihi/1910-1960*, İşçi Kredi Bankası yay., Ankara-1972, ss: 38-39.

3 Adana basınının başlangıç yılları ve Milli Mücadele dönemi hakkında genel bilgi için bkz: Gülseren Akalın; "Kurtuluş Savaşı'nda Adana Basını", *Adana: Köprü Başı/Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne*, (ed: Erman Artun-M. Sabri Koz), YKY yay., İstanbul-2000, ss: 123-127.



1908 hareketinden sonra, tüm Osmanlı mülkünde olduğu gibi Adana'da da mizah dergileri yayınlanmıştır; ancak ne var ki bugün bu dergilerden bir nüshası bile bulunmamaktadır.

Adana basınının bir özelliği de çok sayıda Ermenice/Ermeni harfli Türkçe süreli yayına sahip olmasıdır. Vilayet gazetesi ile başlayıp özellikle 1919-1920 yıllarında sayısı giderek artarak çeşitli konularda yayınlanan Ermenice/Ermeni harfli Türkçe yayınlar Fransız işgalinin bitmesinden sonra tamamen ortadan kalkmıştır. Bu arada, işgal yıllarında iki de Fransızca süreli yayın çıkmıştır.

Bugün, söz konusu döneme ait çok az sayıda süreli yayın mevcuttur. Aşağıda belirtilen 48 süreli yayının önemli bir kısmının kütüphanelerde hiçbir nüshası yer almamaktadır. Örnekleri görülebilen süreli yayınların koleksiyonları ise birkaç istisna dışında son derece yetersizdir. Ancak, yine de mevcut nüshaların tek tek doğrudan incelenmesi ile Adana'da çıkan süreli yayınlara yeni adların katılmasının mümkün olabileceği inancındayız.



Tamamıyla ikincil eserlere dayalı olan 1873-1928 Adana süreli yayınlar bibliyografyanın hazırlanmasında kullanılan kaynaklar ve kullanılan kısaltmalar aşağıda gösterilmiştir.

İlk 5 kısaltmanın yayında yer alan rakamlar süreli yayınların kataloglardaki künye sırasına, diğer kaynakların yanındaki rakam ise ilgili sayfaya işaret etmektedir.

Bibliyografik künyeler belirtilen kaynaklarda yer alan bilgilerin birleştirilmesi ile hazırlanmıştır. Bu yolla kaynaklarda yer alan eksik ve/veya birbiri ile çelişik bilgilerin giderilmesi amaçlanmıştır.

Bibliyografyanın hazırlanmasında tarihsel sıra gözetilmiştir.

Ank	<i>Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu</i> , Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı yay., Ankara-1987.
Ist	<i>İstanbul Üniversiteleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu/1928-1928</i> , (yay. haz.: Hasan Duman), IRCICA yay., İstanbul-1986.
HD	Hasan Duman; <i>Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)</i> , Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı yay., Ankara-2000.
SÖ	<i>Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu/Kitap Adı-Yazar Adı-Konu-Süreli Yayınlar-Haritalar ve Atlaslar</i> , c: VI, Atatürk Üniv. Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı yay., Erzurum-1989.
Er	Hasmik A. Stepanyan; <i>Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)</i> , Turkuaz yay., İstanbul-2005.
Fr	G. Groc-I. Çağlar; <i>La Presse Française de Turquie de 1795 à nos Jours/Histoire et Catalogue</i> , Isis yay., İstanbul-1985.
Tevfik	İsmail Tevfik; <i>Adana Vilayeti Matbuatı</i> , T.C. Hariciye Vekâleti yay., Ankara-1932.
Yust	K. Yust; <i>Kemalist Anadolu Basını</i> , (çev: N.E., yay. haz.: Orhan Koloğlu), Çağdaş Gazeteciler Derneği yay., Ankara-1995.
TT	Taha Toros; <i>Kurtuluş Savaşında Çukurova</i> , T.C. Kültür Bakanlığı yay., Ankara-2001.

01. *Seyhan*; “Menafı-i vataniyye ve havadis-i umumiyeye dair haftada bir tab ve neşrolunur vilayetin resmi gazetesidir”, çıkaran: Seyhan Vilayeti, Vilayet Matbaası, 5 Mart 1873.

İlk sayıları Türkçe ve Ermenice/Ermeni harfleriyle Türkçe olarak yayınlanmıştır.
[Tevfik: 26, Ank: 1719, HD: 1904, Er: 10].

02. *Lıys [Lışk]*; “Haftalık litografik gazete”, redaktör: Mardiros Boyacıyan (Jırayr), 1876.

Ermeni harfli Türkçe olan dergi Adana’ya bağlı Haçin [Saimbeyli]’de yayınlanmıştır.
[Er: 45]

03. *Tsağik [Çiçek]*; “Haftalık, edebi, ilmi ve sıhhi mecmua”, yayınlayan: Haçin Vartanyan mektebi mezunları ve mensupları, redaktör: Mardiros Seksenyan, 1880.

Hacin’de yayınlanan dergi Ermenice/Ermeni harfli Türkçe olarak elle çoğaltılmıştır.
[Er: 105]

04. *İtidak*; “Haftalık siyasi gazete”, imtiyaz sahibi: İhsan Fikri, Muhtar Fikri, İsmail Safa [Özler], 1908.

İttihat ve Terakki yanlısı bir gazetedir.
[Tevfik: 22]

05. *Teceddüt*; “Haftalık müstakil Osmanlı gazetesidir”, imtiyaz sahibi: Kethüdazade İbrahim Halil, 1908, 1923

İttihat ve Terakki yanlısı olan bu gazete, 1908-1910 ve 1 Mayıs 1923-1 Temmuz 1924 tarihlerinde iki kez yayınlanmıştır.

[Tevfik: 27, HD: 2105, Yust: 21-23, SÖ: 1128]

06. *Yaşasın Ordu*; yayınlayan: Redif Fırkası Erkân-ı Harbiyesi, imtiyaz sahibi: Yüzbaşı Lütfi, 1 Eylül 1908.

Teksir yöntemiyle basılmıştır.

[Tevfik: 29, Ank: 2181, HD: 2377]

07. *Rehber-i İtidal*; “Haftalık siyasi gazete”, imtiyaz sahibi: Fanizade Ali İlmi⁴, Vilayet Matbaası, 20 Kasım 1908.

Gazete, 1920 yılında İstanbulluzade Ziya tarafından yeniden çıkarılmıştır.

[Tevfik: 24]

08. *Anadolı*; “Haftalık siyasi gazete”, imtiyaz sahibi: Süleyman Vahit, 1909.

İttihat ve Terakki yanlısıdır.

[Tevfik: 17, Yust: 21-23].

09. *Çukurova*; “Haftalık siyasi gazete”, imtiyaz sahibi: Ramazanzade Kemal, 1909.

[Tevfik: 19]

10. *Çingirak*; “Karikatürlü mizah gazetesi”, imtiyaz sahibi: Kethüdazade İbrahim, 1909.

[Tevfik: 18-19]

11. *Duman*; “Haftalık siyasi gazete”, imtiyaz sahibi: İsmail Safa, 1909.

İttihat ve Terakki'nin yayın organı.

[Tevfik: 19]

⁴ Hakkında kısa bilgi için bkz: Ali Birinci; *Tarihin Gülgesinde/Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, Dergah yay., İstanbul-2001, ss: 324-329.

12. *Şimşek*; imtiyaz sahibi: Harputizade Enver, 1909.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı bir gazete.
[Tevfik: 26]

13. *Adana*; sahibi: Hovannes Simmikyan, 1911.

Ermeni harfli Türkçe dergi.
[Er: 70]

14. *Hayat*; "Cumartesi günleri çıkar haftalık siyasi, ilmi, edebi Türk gazetesidir", imtiyaz sahibi: Mücavirzade Mustafa Emin, yazı işleri müdürü: İsmail Safa, mesul müdür: Avukat Abdurrahman Ali, Gündüz Nadir, başmuharriri: Ramazanzade Mehmet Kemal, Hayat Matbaası, 1918.

[Tevfik: 21-22, Ank: 0732, HD: 0791, Yust: 113-114].

15. *Ferda*; "Şimdilik Perşembe ve Pazartesi günleri intişar eder, siyasi, ilmi, edebi gazetedir", imtiyaz sahibi, müdür-i mesul ve sermuharriri: Ali İلمي, 1 Aralık 1918.

İşgal yıllarında Fransızlardan yana bir politika izlemiştir.

[Tevfik: 19-20, Ank: 0524, HD: 0571]

16. *Adana*; "Haftalık siyasi gazete", imtiyaz sahibi: Ahmet Remzi [Yüreğir], başmuharriri: Yozgat mebusu Avni, Hayat Matbaası, 25 Aralık 1918.

[Tevfik: 9, 13-14]

17. *Yeni Adana*; "Gündelik siyasi halkçı gazete". İmtiyaz sahibi ve müessisi: Ahmet Remzi [Yüreğir], mesul müdür: Ali Münim (1919), Muzaffer Demirtaş (1928), Ahmet Remzi [Yüreğir] (1932), yazı işleri müdürü:



Ferda

Tevfik Fikret, Kemal (1925), başmuharrir: Celal Sahir (1924), Ferid Celal Güven, Hayat Matbaası, Yeni Adana Matbaası, 1919.

Adana gazetesinin devamı olarak yayınlanmıştır. Gazete, iki sayı çıktıktan sonra vali Nazım tarafından kapatılınca yayını işgal yıllarında Pozantı'da sürdürmüştür. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organıdır.
[Tevfik: 9-11, Ank: 2185, İst: 1709, HD: 2380, Yust: 111-113]

18. *Le Courrier d'Adana/ Adana Postası*; sahibi: Giritli Hasan İlhami, 14 Temmuz 1919.

İşgal yıllarında Fransız yanlısı bir politika izlemiş, Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmıştır.
[Tevfik: 14, Fr: 58, 87, TT: 34]

19. *Kilikya*; "Haftalık siyasi gazete", 1919.

[Tevfik: 23, TT: 37]

20. *Hayistan*; "Haftalık siyasi gazete", 1919.

Ermenice.
[Tevfik: 22]

21. *Toros*; "Haftalık siyasi gazete", 1919.

Ermenice
[Tevfik: 29]

22. *Tanyeri*; "Edebi, içtimai, iktisadi haftalık siyasi gazete", imtiyaz sahibi: İhsan Altay [Orhun], Vilayet Matbaası, Ekim-1919.

Fransız ve Ermeni aleyhdarı bir politika izlemiştir.
[Tevfik: 27]

23. *Hay Tsav [Ermeni Çilesi]*; "Haftalık milli ve siyasi gazete", sahibi: Sedrak Kepenlian, 1919.

[Er: 84, TT: 37]

24. *Davros*, 1919.

[TT: 37]

25. *Adana*; Fransız askeri idaresinin gazetesi, 1919.

Fransızca olarak yayınlanmıştır.

[Fr: 58]

26. *Rebber*, Selanikli Ata Derviş, 2 Ocak 1920.

Fransız yanlısı bir çizgi izlemiştir.

[TT: 33]

27. *Adana*; sahibi ve redaktörü: Barseğ Şalcıyan Kesaratsi, Simmikyan Hohhannes, 1920.

Ermenice/Ermeni harfli Türkçe olarak yayınlanmıştır.

[Er: 86]

28. *Argeos/Erçiyas*; sahibi ve redaktörü: Krikor Aroyan, Barseğ Daduryan, 1920.

[Er: 87]

29. *Aşadamard*, 1921.

Ermeni harfleri ile Türkçe olarak yayınlanmıştır.

[Tevfik: 17, TT: 37]

30. *Milli Mefkûre*; “İlim ve sanat mecmuası”, yayınlayan: Adana Muallimler Cemiyeti, sahib-i imtiyaz ve müdür-i mesul: Ali Haydar, Yeni Adana Matbaası, 1922.

[Ank: 1273, İst: 0999, HD: 1393, Yust: 128]

31. *Türk Sözü*; “Gündelik siyasi gazete”, imtiyaz sahibi ve başmuharriri: Urfa mebusu Ferit Celal [Güven], Dava Vekili Fahri, mesul müdür: Ferit Celal [Güven] (1926)/

Baki Tonguç (1932), yazı işleri müdürü: Şemsi İzzet, idare müdürü: Tevfik Coşkun Celal, başmuharrir: Halim Hüsnü (1923)/Ferit Celal (1932), Türk Sözü Matbaası, 1 Ocak 1923.

[Tevfik: 7-8, Ank: 2062, HD: 2247, SÖ: 1214]

32. *Halk*; “Haftalık siyasi gazete”, mesul müdür: Mehmet Rasim [Özgen], Hayat Matbaası, 6 Nisan 1923.

2 Temmuz 1928 tarihinden sonra yayınına Mersin’de devam etmiştir.

[Tevfik: 21]

33. *Altın Yurd*; “Türk Ocağı’nın gayesini takip eder mecmua”, yayınlayan: Türk Ocağı, sahib-i imtiyaz: Güleklizade Ahmet Bedri, mesul müdür: Ağâh Tuğrul, tahrir müdürü: Ferit Celal [Güven], Yeni Adana Matbaası, 15 Mayıs 1339 [1923].

[Ank: 0065, İst: 0049, HD: 0072, SÖ: 35]

34. *Mücadele*; “Haftalık siyasi gazete”, imtiyaz sahibi ve mesul müdür: Abdülkadir Kemali, Azm Matbaası [İstanbul], Halk Matbaası, 1924.

[Tevfik: 23-24].

35. *Altın Özgü*; “Siyasi, ilmi, fenni, edebi Türk gazetesidir”, sahip ve başmuharriri: Şükrü Oğuz, mesul müdür: Vasfi Bolat, 1924

[Tevfik: 17, Ank: 0062, HD: 0069]

36. *Toksöz*; imtiyaz sahibi ve mesul müdür: Abdülkadir Kemali, Halk Matbaası, 30 Ağustos 1924.

[Tevfik: 28-29, Ank: 2001]⁵

5 Gerek AbdülkadirKemali, gerekse *Toksöz* hakkında geniş bilgi için bkz: Merâl Demirel; *Tam Bir Muhallif: Abdülkadir Kemali Bey*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul-2006. Ayrıca bkz: *Orhan Kemal’in Babası Abdülkadir Kemali’nin Anıları*, (yay. haz.: Işım Öğütçü), Epsilon yay., İstanbul-2005.

37. *Sayha*; “Cumadan maada hergün çıkar, terakkiperver, cumhuriyetçi gazete”, imtiyaz sahibi: Kozanlı Ahmet Cevdet, mesul müdür ve başmuharrir: Gündüz Nadir, Sayha Matbaası, 12 Kanun-u sani [Ocak] 1925.

[Tevfik: 26, İst: 1353, HD: 1863]

38. *Karatepli*; “Haftalık mizahi gazete”, imtiyaz sahibi: Baki Tonguç, yazı işleri müdürü: Hüseyin Kemal, mesul müdür: Salahattin Ragıp, baş muharriri: Baki Tonguç, Türk Sözü Matbaası, 5 Eylül 1925.

[Tevfik: 23]

39. *Gölge*; “Gayri siyasi mecmua”, imtiyaz sahibi: Mehmet Asım, sermuharriri: Mehmet Rasim, Hayat Matbaası, 1 Teşrinisani [Kasım] 1925.

[Tevfik: 31, Ank: 0595, İst: 0463, HD: 0651].

40. *Ticaret Haberleri*; imtiyaz sahibi: Ticaret ve Borsa Odası, mesul müdür: Hilmi Paşa, Yeni Adana Matbaası, 17 Nisan 1926.

[Tevfik: 27-28].

41. *Resimli Adana*; “İlmi, edebi, ve içtümאי gayri siyasi haftalık mecmua”, imtiyaz sahibi ve başmuharriri: Muzaffer Demirtaş, mesul müdür: Latif Ali Osman (1926), Lütfullah Efendi, Yeni Adana Matbaası, 21 Nisan 1926.

[Tevfik; 25, Ank: 1582, HD: 1749]

42. *Adana Ticaret Gazetesi*; “İktisadi, ticari haftalık gazete”, imtiyaz sahibi: Adana Vilayeti Borsa ve Ticaret Odası reisi Rasim Şinasi ve Borsa Encümen Reisi Feyzi, mesul müdür: Hilmi Paşa, Türk Sözü Matbaası, 30 Eylül 1926.

[Tevfik: 15]

43. *Doktor Sesi*; “Aylık sıhhi halk mecmuası”, imtiyaz sahibi, mesul müdür ve başmuharrir: Dr. Cafer Tayyar, Yeni Adana Matbaası, 1 Ocak 1927.

[Tevfik: 30, Ank: 0436, İst: 0342, HD: 0481]

44. *Adana Ticaret Haberleri*; “Pazar günleri çıkar iktisadi gazetedir”. Mesul müdür: Hilmi Paşa, idare yeri: Adana Ticaret Odası ve Borsası, haftalık, Türk Sözü Matbaası, 9 Nisan 1927.

Adana Ticaret Gazetesi’nin devamı olarak yayınlanmıştır.
[Tevfik: 7, 15]

45. *Yurd Duygusu*; “Haftalık siyasi gazete”, imtiyaz sahibi: Vasfi Pulat [Polat], mesul müdür: Vasfi Pulat, 17 Eylül 1927.

Yayın hayatına 11 Mart 1928 tarihinden sonra *Cebel-i Bereket* adıyla Osmaniye’de devam etmiştir.
[Tevfik: 29-30]

46. *Mektep*; “Pazartesi günleri çıkar edebi, fenni mecmua”, imtiyaz sahibi ve başmuharriri: Vasfi Pulat, Mersin Matbaası, 10 Ekim 1927.

[Tevfik: 31-32, Ank: 1219]

47. *Yeniay*; “Haftalık mecmua”, 1927

[Tevfik: 32]

48. *Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası*; çıkararı: Adana Muallimler Birliđi, sahip ve mesul müdür: İsmail Habib [Sevük], Türk Sözü Matbaası, 15 Mart 1928.

13-27. sayılar *Çukurova’da Memleket* ve 27-40. sayılar *Memleket Çukurova* adıyla yayınlanmıştır.

[Ank: 0008, İst: 0005, HD: 0008, SÖ: 2]

Özet:

Adana’da basın hayatı vilayet resmi gazetesi ile başlamıştır. 1908’den sonra farklı görüşleri savunan çok sayıda süreli yayın yayınlanmıştır. 1919-1920 yıllarında Fransız işgaline karşı çıkanlar ile işgali savunanlar arasında önemli tartışmalar yaşanmıştır. Adana basın tarihinde dikkati çeken bir nokta da, çok sayıda Ermenice/Ermeni harfli Türkçe süreli yayının varlığıdır.

Anahtar Sözcükler: Adana basını, II. Meşrutiyet basını, Milli Mücadele basını, Ermenice/Ermeni harfli Türkçe basını.

Abstract:

Press in Adana started with the official provincial newspaper. After 1908 there were many newspaper publishing diverse views. During the 1919-1920 period many polemics between those against and pro-French occupation appeared in these periodicals. Another point regarding Adana press history is that there were many newspapers published in Armenian or in Turkish with Armenian alphabet.

Key words: Adana press, Second Constitutional Period, National War Period, Turkish press in Armenian/Armenian alphabet.

